

Skärgårdskarlen och humanisten

Vad läser du? Frågan kom alldeles oförhappandes och utan någon bok i handen och med blicken fästad på den av strålkastarna upplysta vägbanan förstod jag först inte vad han menade.

– Du läser väl!? Den frågande tonen fick en mer imperativ klang.

– Jaa, jo, försökte jag dröjande något oklar om nästa fas i samtalet skulle bli ett förhör på eventuellt kvardröjande skolkunskaper om den svenska litteraturens klassiker. Skulle jag klämma till med något lämpligt citat från Fröding, Stagnelius eller Tegnér. Vad förväntades egentligen av mig som nyanställd "talskrivare" eller – vilket kom närmare sanningen – samtalspartner?

– Jack. Du har väl läst Jack! Han

OLOF EHRENKRONA är författare och f d planeringschef i statsrådsberedningen. Han var medarbetare till Gösta Bohman under dennes tid som partiordförande och ekonomiminister.

har ett så härligt språk. Jag var tvungen att vrida på huvudet för att försäkra mig om att rösten verkligen tillhörde den silverhårige moderat-hövdingen på sätet bredvid.

– Och Svante Foerster. Klasskämpen. Du har väl läst den. En fantastisk bok. Det var nu alldeles tydligt att Gösta inte förväntade sig någon mer inträggande analys av någondera böckerna. Han utgick sannolikt ifrån att jag var lika främmande för modern svensk skönlitteratur som mina företrädare i ämbetet som läste helt andra saker.

Det tillhörde överraskningarna den första tiden att Gösta var en storläsare och att han tycktes läsa allt som kom ut av svensk skönlitteratur. Men så var det och ingen annan svensk politiker har med sådan självklarhet haft direkta och indirekta referenser till sin samtids författare i sina anföranden. Och detta inslag i hans personlighet har heller knappast alls uppmärksammats i historiskskrivningen över Gösta Bohmans period som moderaternas partiordförande.

Ändå finns här otvivelaktigt en del av hemligheten bakom hans framgångar som folkvald politiker och som ledare för moderaterna. Hos författare som Foerster, Delblanc och Gustafsson fann Gösta Bohman ett naturligt anslag, en förankring i det genuint svenska och ett patos för individens frihet och personlighetens växt som så starkt präglade hans politiska förkunnelse.

Gösta Bohmans tid som partiordförande – 1970-talet och det tidiga

1980-talet – innebar en stark politisk förnyelse. Under de första åren var han själv, partisekreteraren Bertil af Ugglas och Carl Bildt drivande i den process som 1975 utmynnade i ett nytt idéprogram. Där lyckades moderaterna för första gången analytiskt gjuta samman sitt liberala och sitt konservativa arv och de fördebådade därmed en utveckling som under 1980-talet kom att präglade i stort sett alla västvärldens konservativa partier.

Ideologiska problemställningar

Idéprogrammet fick sedan sin logiska fortsättning i Gösta Bohmans idétal i skiftet från sjuttio- och åttiotal. Mest uppmärksammat har blivit det så kallade Uppsalatalet, men han höll i själva verket en hel serie anföranden där så gott som alla stora ideologiska problemställningar behandlades – demokratins gränser, rättsstaten, marknadshushållningen, synen på människan, den teknologiska omvandlingen etc.

Då hade väl knappast någon bilden av Gösta Bohman som en intellektuell politiker eller ens ideologiskt besjälad agitator. Den förra bilden passade Per Ahlmark bättre och den senare Olof Palme. Han representerade heller inte dessas motsatser som den jordbundne praktiskt lagde Fäldin utan sågs av de flesta som urtypen för en rak och bestämd högerman.

Få insåg när han tillträdde 1970 vilken sammansatt personlighet Gösta Bohman egentligen är och att

han därmed uppfyller det viktigaste kriteriet för att bli "het" i medierna.

Men en aldrig så färgstark och mångsidig personlighet hade räckt om han hade saknat djup i sin politiska övertygelse eller med åren hade börjat upprepa sig själv. Läsandet bidrog till djupet i hans idévärld och stimulerade hans kvinnliga intuition. Envar partiledare blir förvisso salig på sin fason men för Gösta Bohman gav alldeles säkert litteraturintresset sitt bidrag till att hans politiska gehör överglänste konkurrenternas.

Att arbeta med Gösta Bohman hade den obestridliga fördelen att konsumtionen av utredningstext och propositionsprosa kunde begränsas till ett minimum, medan det var ett självklart tjänsteåliggandet att umgås i Lars Gustafssons, Vaclav Havels, Jean Francois Revels och Hans Magnus Enzensbergers världar. Och ungefär en gång i månaden utbröt ett febrilt letande i medarbetarnas bokhyllor efter Delblancs pamflett *Trampa vatten*, ett slitet exemplar fylld med Göstas tjocka röda understrykningar.

Liknelsen kan tyckas djärv, men på samma sätt som Reagans skådespelarbakgrund gav honom en genuin relation till den amerikanska "folksjälen" gav litteraturen Gösta Bohman makten över både språk och känsla. Han fick instrumenten som gjorde att han blir förstådd också när han talar om abstrakta och starkt principiella frågor. Och han odlar själv en skrivartalang som gör hans böcker till det mest läsvärda i sina

genrer.

En partiledare blir vare sig man vill eller ej en symbol för sitt parti. Hans eller hennes sätt att möta allmänheten blir ofrånkomligt ett slags hallstämpel på helheten. Gösta Bohman tog en risk när han lät rent ideologiska spörsmål få en så stor plats i förkunnelsen. Det hade lätt kunnat bli ett skolmästaraktigt doserande som hos Gunnar Helén eller en tom och gäll agitation som hos Olof Palme. Men genom att utmana själva grundvalarna för vänsterns problemformuleringar och verklighetsbeskrivningar och behandla de mest centrala politiska frågorna i ett naturligt sammanhang präglades så småningom en bild av moderaterna som övertygade liberaler och – kanske ännu viktigare – av liberalismen i moderat tappning som ett övertänkt tankesystem.

Från individens horisont

I ordets egentliga mening är Gösta Bohman en humanistisk politiker. Trots sitt intresse för ekonomisk politik och hans tendens att vilja spåka sina åhörare med kaskader av siffror över industriproduktion och bytesbalans ägnade han aldrig mer än ett förstrött intresse åt sådant som penningmängdsmått och jämvikts-teori. Då lockar honom den österrikiska ansatsen betydligt mer, eftersom den utgår från riktiga människors naturliga beteenden.

Där andra tar sin utgångspunkt i abstrakta modeller och sköna teorier ser han problemet från individens

horisont. En debatt som fördes i början av 1980-talet mellan Bohman och Heckscher om demokratins form och innehåll säger mycket om varför den förre blev så framgångsrik i rollen som politisk ledare medan den senare trots sin intelligens och sina kunskaper lyckades så mycket sämre. De landade på diametralt olika slutsatser i en fundamental ideologisk fråga, inte därför att de tyckte så olika utan därför att de såg saken ur helt olika perspektiv.

Gösta Bohman ser demokratin ur den enskildes perspektiv, vilket gör det nödvändigt att fästa uppmärksamheten vid beslutens innehåll och inte bara till formerna. Gunnar Heckscher däremot anlade statsvetarens mera ingenjörsmässiga perspektiv. Demokratin var ett redskap med vissa klart definierade egenskaper, ett dött föremål som inte borde förses med någon normativ tvångströja. En pistol var och förblev en pistol oavsett om den användes för att skjuta ihjäl någon eller för att skjuta till måls, menade Heckscher, medan Bohman med offrets perspektiv för ögonen anser att skillnaderna mellan ett mordvapen och en pistol nog var betydande.

Diskussionen tillhör de eviga trätoämnen och det är Gösta Bohman som företräder en för moderater oortodox syn, medan Heckscher hade idétraditionen på sin sida. Men i Gösta Bohmans vågskål ligger vikten som väger tyngre – erfarenheterna från decenniernas samhällsutveckling under social-

demokratiskt styre.

I debatten om majoritetstyrets gränser och individens frihet fanns nämligen en självklar referensram i den inhemska debatten om frihet eller socialism. Trots vår i vissa stycken starkt frihetliga tradition

”

Gösta Bohman kunde därför anknyta till ett gammalt svenskt sentiment när han försvarade de personliga fri- och rättigheterna i allt från skärgårdsbons rätt till sitt fiske till vanlige Svenssons att gå med kniv i livremmen. ”

utgör ju efterkrigstidens socialdemokratiska Sverige västvärldens kanske bästa exempel på vad Revel kallade för "den totalitära frestelsen". Gösta Bohman kunde därför anknyta till ett gammalt svenskt sentiment när han försvarade de personliga fri- och rättigheterna i allt från skärgårdsbons rätt till sitt fiske till vanlige Svenssons att gå med kniv i livremmen.

Redan före Reagan och Thatcher fanns hos honom något av det bästa hos dem bägge (och egentligen ingen av deras mindre bra sidor). Han saknade till exempel den nationella egocentricitet som hos Mrs Thatcher tog sig uttrycket att hon vägrade dricka Perrier och Reagans ibland väl

genomskinliga indolens. Men förmodligen att kommunicera den driftiga medelklassens värden och formulera dess ambitioner hade de tre gemensamt.

Alla tre tyckte om att spränga gränsen för det politiskt korrekta och reta gallfeber på en medievänster som trott sig inneha ett evigt problemformuleringsprivilegium. Det var emellertid inte evigt och grämlen grävde allt djupare fåror i vänsterdebattörernas ansikten för varje ny opinionsmätning som visade att de nya konservativa ledarnas popularitet tycktes stå i omvänd proportionalitet till ratingen i de politiskt korrekta sällskap av deras uttalanden.

När Gösta Bohman i valet 1979 etablerade moderaterna som det största borgerliga partiet, var det efter en valrörelse som inletts med en bostadspolitisk reflektion kring klimatskillnadernas betydelse för möjligheten att trivas i ett plåtskjul, som fortsatte med ett inlägg i energifrågan av innebörden att cykling var farligare än kärnkraft och som finaliserades med det lika uppriktiga som korrekta påståendet att mittenpolitik var struntprat. Det är inte utan att man kan förstå desperationen hos hans politiska motståndare.

– Rätta mig om jag har fel, är favorituttrycket när Gösta Bohman ansätts av besvärliga frågor och låter därmed ana en klädsam ödmjukhet. Men frasens dolda innebörd är naturligtvis den motsatta. Den utblivna rättelsen blir en bekräftelse

också från en kritisk utfrågare av vad Gösta Bohman står i begrepp att påstå. Och det är något av en gåta hur han med sitt starka ideologiska engagemang och den aldrig sviktande tron på sina egna övertygelser ändå inte överskrider gränsen för dogmatism. Det kan visserligen sägas att han gynnats av konkurrensen, eftersom Olof Palme utgjorde ett jämförelseobjekt som skulle ha fått Ignatius Loyola att framstå som en pragmatiker. Men det finns en annan och viktigare förklaring.

Tydlig samhällskritik

Gösta Bohman använder sällan abstrakta och opersonliga termer som "marknadens frihet" eller "fri konkurrens". Han talar istället om individens frihet att välja och utvecklas efter sin egen förmåga. Han förankrar också i sitt budskap i en tydlig samhällskritik som inte bara sympatisörerna känner igen sig i.

Under åren som partiledare kritiserades Gösta Bohman ofta för att tala alltför mycket om socialdemokratins fel och brister och för lite om sitt eget alternativ.

– Men alternativet är ju att göra precis tvärtom som socialdemokraterna vill, invände han och fortsatte lika glatt angripa motståndarna för deras kollektivistiska böjelser.

Och det är åtminstone min övertygelse att moderaternas liberala förnyelsen knappast hade varit möjlig utan den inträngande samhällsanalys som blev nödvändig just därför att Gösta Bohman såg oppositionen mot

socialdemokratien som moderaternas primära uppgift.

Det finns nämligen en tendens att bortse från att radikaliserings av moderaternas liberala profil inte handlade om att förespråka en utopi utan om att avlägsna Sverige så långt som möjligt från en alltmer förkvävande socialdemokratisk samhällsmodell.

Därför var det NEJ som kom att gälla i fondfrågan. Även om moderaterna i och för sig ville se ett mera spritt ägande var alternativet till kollektiva löntagarfonder INGA FONDER ALLS, istället för mer eller mindre komplicerade alternativ för vinstdelning i företagen.

Detsamma gällde i diskussionen om demokratins gränser och rättsstaten. Gösta Bohman gick då till storms mot en samhällsutveckling som hotade bärande principer i det öppna samhällets rättsordning och som tenderade att göra demokratien till ett hinder för det verkliga folkstyret som utövas i en fungerande marknadsekonomi.

Den starka tonvikten vid samhällskritiken gjorde att moderaterna slapp gå på tomgång och tvingas upprepa sina egna kanoniska teser tills både de egna företrädarna och väljarna hade hört dem till leda. Motståndarna och verkligheten försåg hela tiden samhällskritiken med nya exempel och nya infallsvinklar som gjorde det lätt att bevara fräschören i den politiska förkunseln.

Däriigenom kom Bohmans decen-

nium som moderatledare att ge moderaterna en unikt stabil bas för den "kommunala revolutionen" under Ulf Adelsohn och Carl Bildts agenda som förste moderate statsminister efter Arvid Lindman. Gösta Bohman som motståndarna gärna utpekade som auktoritär hade fått med sig hela sitt parti i en ideologisk omvandlingsprocess som sannolikt skulle ha sprängt Högerpartiet bara några år tidigare, men som nu omfattades på djupet och med betydande entusiasm.

Politisk klassiker

Han drev förvisso inte individualismens idéer i ett historiskt vakuum – traditionen fanns etablerad sedan Lindmans, Bagges och Hjalmarsons dagar – men han lyckades att förankra den liberal-konservativa fusionen på djupet hos de aktiva moderaterna genom att sätta in den i ett sammanhang som var ett med tiden.

Här var det av avgörande betydelse att han hade så starka referenser från världar helt vid sidan av politiken. Enbart slagord, doktriner och teser skulle aldrig ens internt ha överlevt de vindskiften som är ofrånkomliga i ett dynamiskt samhällsklimat.

Nu skrev Gösta Bohman istället en politisk berättelse som kommer att förbli en klassiker. En berättelse om de eviga svaren på några av de viktigare frågorna, visserligen bara världsliga frågor men likafullt oberoende av tid och rum.